

УДК 35.072.1

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Тетяна ТАРАСЕНКО,

кандидат наук із державного управління, доцент
Дніпропетровського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

SUMMARY

The features of legal regulation of political responsibility in Ukraine, the main means of its implementation by local government and prospects for further regulation are revealed in this article. The connection between the approval of political responsibility in the system of local government and development of the system of local democracy, strengthening the status of representative bodies and local government officials, specifying the status of the local community is emphasized. Similarity of approaches to regulation of the issue of political responsibility in the municipal sphere of European countries and Ukraine, due to the expansion of powers of local government bodies in the process of decentralization of power is noted. The author substantiates the possibility of removing the following levels of legal regulation of the issue of political responsibility in the system of local government: international, constitutional, legislative levels and a level of local laws and regulations.

Key words: political responsibility, political responsibility of local government authorities and officials, public administration, local government.

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито особливості законодавчого регулювання політичної відповідальності в Україні, основні засоби її реалізації в місцевому самоврядуванні та перспективи подальшої регламентації. Підкреслюється зв'язок між утвердженням політичної відповідальності в системі місцевого самоврядування та розвитком локальної демократії, зміцненням статусу представницьких органів і посадових осіб місцевого самоврядування, конкретизацією статусу територіальної громади. Відзначається схожість підходів до регулювання питання політичної відповідальності в муніципальній сфері європейських країн та України, що зумовлена розширенням повноважень органів місцевого самоврядування в процесі децентралізації влади. Автор обґрунтовує виокремлення таких рівнів нормативно-правового регулювання політичної відповідальності в системі місцевого самоврядування: міжнародного, конституційного, законодавчого та рівня локальних нормативно-правових актів.

Ключові слова: політична відповідальність, політична відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування, публічне управління, місцеве самоврядування.

Постановка проблеми. Сучасний перебіг подій у процесі реформування системи місцевого самоврядування в Україні дозволяє відзначити, що головні зусилля цієї реформи спрямовані на розширення повноважень органів місцевого самоврядування та надання їм відповідних ресурсів, що здійснюється на основі принципу децентралізації й субсидіарності. Ефективність системи місцевого самоврядування, крім повноважень і ресурсів, вимагає утвердження інституту політичної відповідальності виборних органів і посадових осіб цієї системи перед територіальною громадою.

Актуальність теми. Досвід європейських країн у проведеної реформи децентралізації влади свідчить про посилення ролі органів місцевого самоврядування в системі публічного управління, що супроводжується підвищенням вимог до посадових осіб місцевого самоврядування. Це знаходить своє підтвердження на рівні міжнародних документів, які визначають принципи й стандарти в цій сфері. Так, зокрема, у визначенні місцевого самоврядування, яке наведено в Європейській хартії місцевого самоврядування, вказано, що органи місцевого самоврядування діють під власну відповідальність в інтересах місцевого населення [1]. Таке формулювання дозволяє говорити про закріплення політичної відповідальності представницьких органів місцевого самоврядування перед населенням, яке їх обирає шляхом голосування на місцевих виборах, сплачує місцеві податки та впливає на формування місцевих бюджетів.

Тим самим актуалізується необхідність розвитку теорії й практики публічного управління з питань забезпечення цього виду відповідальності в місцевому самоврядуванні.

Метою статті є розкриття особливостей законодавчого розгляду поняття політичної відповідальності, засобів її реалізації та визначення перспектив подальшої регламентації в системі місцевого самоврядування України.

Дослідження різних аспектів політичної відповідальності в місцевому самоврядуванні здійснювали Н. Калинець, В. Колух, В. Мельниченко, С. Орлов, Ю. Стрілець та ін. [2–6]. Більшість наукових публікацій за цим напрямом стосується галузі політології та права, що є цілком виправданим із погляду природи цього поняття. Але в умовах розвитку теорії та практики публічного управління, поглиблення міждисциплінарних підходів актуалізується потреба дослідження публічно-управлінського аспекту цієї проблематики. Наукові пошуки за цим напрямом дозволять отримати нові знання й обґрунтувати підходи до забезпечення подальшого розвитку публічного управління на засадах демократичної держави та громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Органи та посадові особи місцевого самоврядування як суб'єкти публічної влади є суб'єктами політичної відповідальності. Депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови відповідальні перед територіальними громадами за прийняття, реалізацію рішень, програм із питань місцевого значення. Вони є суб'єктами політичної відповідальності

на локальному рівні. Тож необхідна конкретизація змісту політичної відповідальності в місцевому самоврядуванні та засобів її реалізації. Складність проблеми обумовлена особливістю цього виду відповідальності, наявністю різних поглядів на зміст і засоби її втілення, а також браком практичного досвіду.

Подальші наукові дослідження потребують належного врахування особливостей політичної відповідальності. До них належать такі: можливість мати правову форму, що знаходить своє відображення в конституційно-правовій відповідальності як правовій формі політичної відповідальності, і можливість не мати правової форми, що передбачає здійснення таких засобів впливу через моральні норми та суспільні цінності. Визначаючи політичну відповідальність як вид соціальної відповідальності, який полягає у відповідності дій суб'єктів політики суспільним вимогам щодо здійснення публічної влади, зауважується, що основними такими вимогами є моральні й правові норми. Відповідно до цього в дослідженнях виділяють морально-політичну (відбувається у формі громадського осуду поведінки її суб'єкта, що не передбачає застосування щодо нього формалізованих санкцій, є предметом етики) і політико-правову відповідальність (передбачає застосування щодо її суб'єкта юридичних санкцій, які є негативними наслідками для суб'єкта відповідальності й можуть мати кримінальний, адміністративний, дисциплінарний чи конституційний характер) [7]. Властивість політичної відповідальності мати як формальний, так і неформальний характер зумовлює особливість і складність питання розмежування різновидів політичної відповідальності та нормативно-правового регулювання інституціональних засобів її реалізації.

Питання політичної відповідальності займає одне із центральних місць у сучасному конституційному праві та розглядається в контексті так званих біблійних принципів і цінностей демократії [8, с. 127]. Політична відповідальність охоплює сукупність відносин, пов'язаних з обмеженням, контролем і відкликом суб'єктів владних повноважень. Так, Е. Міллар звертає увагу на висновок попередніх досліджень про те, що в сучасних політичних режимах існує політична відповідальність урядів, тобто можна сказати, що в сучасних політичних режимах має бути політична відповідальність або що політичний режим, у якому немає політичної відповідальності, не є сучасним режимом, так само, якщо в ньому відсутнє верховенство права (правової держави) [9]. Необхідно відзначити, що політична відповідальність здебільшого розглядається у вимірі відповідальності парламенту, уряду, президента, але значно менше уваги приділяється органам місцевого самоврядування.

В Україні однією зі спроб законодавчого визначення політичної відповідальності став проект Закону України «Про політичну відповідальність в Україні» М. Папієва, зареєстрований у Верховній Раді України в 2010 р. Розроблення цього проекту є важливим кроком на шляху до законодавчого регулювання відносин, які виникають у зв'язку з невідповідністю дій суб'єктів політики інтересам суспільства. У проекті політична відповідальність розглядається як особливий вид соціальної відповідальності, що полягає в легітимному застосуванні політичних і правових санкцій до суб'єктів політики й настає за порушення ними політичних норм або узятих на себе політичних зобов'язань [10]. Синонімом поняття «політична відповідальність» є поняття «політико-правова відповідальність». Більш повно зміст політичної відповідальності в законопроекті окреслено у визначенні об'єктів цієї відповідальності. Під об'єктами політичної відповідальності в законопроекті розуміються відносини у сфері реалізації прав і свобод громадян, визначених Конституцією України, що спрямовані на за-

безпечення повновладдя народу в Україні. До суб'єктів цієї відповідальності віднесено інститути громадянського суспільства й органи державної влади, що діють у сфері відносин, пов'язаних із забезпеченням повновладдя народу України відповідно до Конституції України [11]. Як бачимо, серед цих суб'єктів окремо не виділяються органи місцевого самоврядування, хоча у статті законопроекту щодо суб'єктів політики, до яких можуть бути застосовані санкції політичної відповідальності, віднесено посадових осіб, які шляхом демократичних виборів обрані на виборні посади до органів місцевого самоврядування; осіб, які балотуються на виборні посади в органах місцевого самоврядування; осіб, які балотуються до представницьких органів місцевого самоврядування; посадових осіб, які шляхом визначених законом процедур призначені на посади (виконують обов'язки) керівників органів місцевого самоврядування; політичні партії (блоки), які шляхом демократичних виборів отримали мандати в представницьких органах місцевого самоврядування; політичні партії (блоки), які шляхом участі в демократичних виборах кандидують на отримання мандатів у представницьких органах місцевого самоврядування; органи місцевого самоврядування [12]. Виходячи з положень проекту, можна виокремити об'єкти відповідальності в системі місцевого самоврядування. По суті, ідеться про сукупність відносин у сфері реалізації прав і свобод громадян щодо забезпечення народоладдя у вирішенні питань місцевого значення. На жаль, Закон «Про політичну відповідальність в Україні» досі не прийнято. Однак наявні напрацювання створюють підґрунтя для подальшої роботи за цим напрямом.

Поняття політичної відповідальності фрагментарно знаходить своє відображення в окремих нормативно-правових актах українського законодавства. Зокрема, у 2002 р. в Конституційному Суді розглядалася справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб, яка стосувалася питання конституційності актів Президента України та правових актів Верховної Ради України. У Рішенні було встановлено, що за Конституцією України передбачена політична відповідальність Кабінету Міністрів України, яка настає у таких випадках: 1) припинення повноважень членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади Президентом України (п. 10 ч. 1 ст. 106 Конституції України); 2) відставка Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Верховною Радою України резолюції недовіри (ст. 87 Конституції України). Зазначені положення Конституції свідчать про те, що відповідна оцінка діяльності членів уряду та керівників інших центральних органів виконавчої влади може стосуватися як законності їхніх дій, так і мати політичний характер. При цьому в Рішенні зазначається, що в результаті прийняття парламентом України резолюції недовіри до уряду настає політична відповідальність, яка не має ознак юридичної відповідальності, тоді як для останньої притаманне порушення юридичних норм як підстава реалізації санкції правової норми [13]. У 2008 р. в окремій думці судді Конституційного Суду України В. Кампо було обґрунтоване положення про те, що Генеральний прокурор України поряд з юридичною відповідальністю за свої акти, дії та бездіяльність несе перед Верховною Радою України й конституційно-політичну відповідальність. Вона може настати після висловлення парламентом недовіри, що має наслідком його відставку з посади [14].

Періодичне звернення до питання політичної відповідальності в документах Конституційного Суду України свідчить про потребу роз'яснень змісту та засобів реалізації цього виду відповідальності, передусім, на конституційному рівні. Наведені положення дозволяють більш чітко окреслити питання політичної відповідальності ви-

ших органів державної влади в Україні. Наявний досвід має бути покладений в основу подальшого регулювання цього питання, зокрема в аспекті, що стосується місцевого самоврядування. Поштовхом до цього може стати реформа місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні, розпочата в 2014 р. Головним її завданням є формування інституту політичної відповідальності як засобу зміцнення демократичних цінностей управління. Політична відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування перед територіальною громадою, яка їх обирає, розглядається у взаємозв'язку з розвитком системи локальної демократії, зміцненням статусу представницьких органів і посадових осіб місцевого самоврядування, конкретизацією статусу територіальної громади.

Окремого розгляду потребує питання політичної відповідальності цих суб'єктів перед державою. Основним ризиком у цій сфері може бути надання значних повноважень органам державної влади щодо розпуску представницьких органів місцевого самоврядування, головних посадових осіб територіальних громад. Це має бути взято до уваги під час внесення змін до Конституції України, пов'язаних із питанням децентралізації. Законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» який був попередньо схвалений парламентом 31 серпня 2015 р., вміщує положення щодо можливостей президента України та префекта зупиняти дії актів місцевого самоврядування через їх невідповідність Конституції чи законам України з одночасним зверненням до суду (префекта), до Конституційного Суду України (президента). У разі президент може тимчасово зупинити повноваження голови ради, складу ради. У разі визнання Конституційним Судом цих актів такими, що не відповідають Конституції України, Верховна Рада України за поданням президента України достроково припиняє повноваження голови громади, ради громади, районної, обласної ради та призначає позачергові вибори [15].

Прикладом критичного ставлення до наведених вище положень є думка В. Колоха, який зазначає, що цей проект «запроваджує інститут політичної відповідальності органів місцевого самоврядування перед президентом України й значно розширює конституційні можливості його впливу (як безпосередньо, так і через призначених ним префектів) на органи місцевого самоврядування, що суперечить самій ідеї децентралізації влади» [16].

Однак, на нашу думку, розглянуті положення законопроекту відповідають змісту Європейської хартії місцевого самоврядування й орієнтовані на законодавче визначення процедур здійснення адміністративного нагляду за органами місцевого самоврядування, який спрямовано на забезпечення дотримання Конституції та законів. Але все ж положення законопроекту змін до Конституції потребують подальшого розгляду можливих ризиків на предмет загрози закладання в законодавстві норм, які призведуть до посилення адміністративного тиску на місцеве самоврядування з боку держави. Це може мати наслідком посилення тягіння до адміністративної децентралізації та послаблення ролі місцевого самоврядування в системі публічної влади.

У зарубіжній практиці є різні підходи до закріплення механізмів політичної відповідальності на муніципальному рівні. Наприклад, у Німеччині в результаті здійснення адміністративної реформи на місцевому рівні були запроваджені прямі вибори мерів, які відповідають за виконавчі повноваження в місцевому самоврядуванні. Реформа дозволила посилити як роль і статус бургомістрів, так і їх політичну відповідальність через можливість запровадження процедури імпичменту шляхом місцевого референдуму. Вотум недовіри може бути висловлений із боку

громадян, а також із боку представницького органу залежно від законодавства федеральної землі. В Іспанії можлива практика висловлення вотуму недовіри бургомістру з боку представницького органу місцевого самоврядування [17]. У Франції в умовах прямої залежності між політичною партією – переможницею на місцевих виборах і вибором мера, яким стає представник цієї партії, політична відповідальність партії та мера настає в результаті втрати довіри й підтримки виборців на наступних місцевих виборах. До інших аспектів політичної відповідальності в місцевому самоврядуванні, які потребують окремого розгляду, можна віднести визначення можливостей такої відповідальності з боку виконавчих органів місцевих рад перед вищими радами, а також розгляд її в контексті відповідальності за витрачання бюджетних коштів. Так, у Франції політичну відповідальність розглядають крізь призму фінансової автономії місцевого самоврядування [18]. Такий досвід дозволяє актуалізувати взаємозв'язок політичної відповідальності з питанням реалізації механізмів фінансової підзвітності за витрачені кошти.

В українській моделі місцевого самоврядування основними засобами реалізації політичної відповідальності є:

- вибори депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, старост на місцевих виборах на основі загального, рівного й прямого виборчого права шляхом таємного голосування;

- місцевий референдум як форма прямої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення (закон «Про всеукраїнський і місцеві референдуми» втратив чинність у 2012 р., окремий закон про місцеві референдуми поки не прийнятий, однак ця норма закріплена в Конституції України);

- відкликання з посади сільського, селищного, міського голови за народною ініціативою (ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [19];

- відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою (ст. ст. 37–41 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад») [20].

Отже, місцеві вибори, референдум і відкликання за народною ініціативою є основними засобами забезпечення політичної відповідальності в місцевому самоврядуванні, які визначені законодавчими нормами. І якщо перші дві форми інституціональних засобів її реалізації є традиційними, то відкликання за народною ініціативою можна розглядати як допоміжний засіб притягнення до політичної відповідальності названих суб'єктів у результаті втрати ними довіри та підтримки з боку територіальної громади.

До інших засобів реалізації політичної відповідальності представницьких органів і посадових осіб місцевого самоврядування перед територіальною громадою можна віднести критику влади як засіб впливу на цих суб'єктів на основі реалізації права на критику; моніторинг і оцінку з боку громадськості діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування з подальшим застосуванням засобів впливу на них. Важливе значення для здійснення оцінки й аналізу діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування має виконання законодавчих вимог щодо належного інформування, їхне звітування перед громадянами про свою діяльність. Зокрема, стосовно голови сільської, селищної, міської ради в українському законодавстві передбачено, що він має не рідше одного разу на рік звітувати про свою роботу перед територіальною громадою на відкритій зустрічі з громадянами. На вимогу не менше половини депутатів відповідної ради сільський, селищний, міський голова зобов'язаний прозвітувати перед радою про роботу виконавчих органів ради в будь-який визначений ними термін [21]. У 2017 р. до профільного закону були внесені норми щодо підзвітності, підконтроль-

ності, відповідальності старости перед жителями відповідного села, селища, його відповідальності перед сільською, селищною, міською радою, а також зобов'язання старости не рідше одного разу на рік звітувати про свою роботу перед жителями відповідного села, селища на відкритій зустрічі з громадянами й інформувати про свою роботу на вимогу не менше половини депутатів сільської, селищної, міської ради [22]. Крім звітування, до засобів оцінювання діяльності як посадових осіб, так і органів місцевого самоврядування можна віднести вимірювання інститутами громадянського суспільства низки індексів із різних аспектів їх діяльності. Можна зробити висновок, що настання політичної відповідальності в місцевому самоврядуванні на основі врахування моральних норм і суспільних очікувань може здійснюватися через звітування, моніторинг, оцінку діяльності, критику цих органів тощо.

Висновки. Отже, політична відповідальність у системі місцевого самоврядування є важливим засобом забезпечення належного використання влади виборними органами й посадовими особами шляхом політичного представництва потреби та інтересів жителів територіальної громади. Це представництво реалізується через виконання функцій і повноважень із вирішення питань місцевого значення, виконання яких було довірено таким виборним органам і посадовим особам жителями. Політична відповідальність урівноважує відносини реалізації права на владу через обов'язок відповідати за використання влади в процесі управління та регулювання питань місцевого значення.

Результати дослідження дозволяють виокремити такі рівні нормативно-правового регулювання питання політичної відповідальності місцевого самоврядування:

– міжнародний рівень – міжнародні документи, які визначають спільні підходи, бачення правових, організаційних, фінансових засад функціонування місцевого самоврядування, стандарти в цій сфері. Прикладом таких документів є Європейська хартія місцевого самоврядування, Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі в справах місцевого органу влади, Всесвітня Декларація місцевого самоврядування, Європейська стратегія інновацій і якісного врядування на місцевому рівні, яка передбачає необхідність побудови діяльності місцевих органів влади на засадах «Дванадцяти принципів доброго демократичного врядування на місцевому рівні» тощо;

– конституційний рівень – закріплення системи та принципів організації державної влади, територіальної організації держави, прав, свобод, обов'язків громадян у сфері здійснення публічної влади, закріплення основ відповідальності публічної влади. На цьому рівні частіше за все немає норм політичної відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування, однак визначаються основи побудови відносин у системі державного управління та місцевого самоврядування;

– законодавчий рівень – профільний закон або закони у сфері місцевого самоврядування. В Україні це закони «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про місцеві вибори», «Про статус депутатів місцевих рад»;

– локальний нормативно-правові акти – можливість закріплення процедур, механізмів реалізації засобів політичної відповідальності на рівні локальної нормотворчості, зокрема в статутах територіальних громад, регламентах місцевих рад, положеннях щодо реалізації різних форм безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого самоврядування. Цей рівень регулювання відносин потребує окремого дослідження та визначення перспектив подальшого розвитку стосовно регулювання відносин, пов'язаних із визначенням рівня довіри та підтримки орга-

нів і посадових осіб місцевого самоврядування жителями, які їх обирають.

Порівняння українського та європейського досвіду підтверджує висновок про закладення основ політичної відповідальності в системі місцевого самоврядування, формування схожих підходів до правового регулювання засобів її реалізації. Але реформи місцевого самоврядування виявили важливу потребу: необхідність досягнення рівноваги через засоби стримування та противаги в побудові відносин між органами державної влади та місцевого самоврядування; забезпечення розвитку форм прямої демократії для примушування органів і посадових осіб місцевого самоврядування відповідати за використання влади. Особливий інтерес для подальшого розкриття цієї проблематики становить питання класифікації засобів її реалізації на основі виокремлення різних видів впливу на суб'єкти політичної відповідальності, зокрема через місцеві вибори, критику й протест, моніторинг і оцінювання.

Список використаної літератури:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. Рада Європи від 15 жовтня 1985 р. Документ 994_036 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
2. Калинець Н. Підвищення ролі територіальних громад у реалізації відповідальності органів місцевого самоврядування / Н. Калинець // Ефективність державного управління. – 2015. – Вип. 42. – С. 274–279 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_42_33.
3. Колоух В. Політична відповідальність у контексті децентралізації влади в Україні / В. Колоух // Соціально-гуманітарні науки. Український політичний науковий журнал. – 2016. – № 01 (09). – С. 112–121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://sp-sciences.io.ua/s2304953/kolyukh_valeriy_2016_political_responsibility_in_the_context_of_decentralization_of_power_in_ukraine_social_and_human_sciences_polish_ukrainian_scientific_journal_01_09_pp_112-121.
4. Мельниченко В. Системність відповідальності суб'єктів публічного управління / В. Мельниченко // Український соціум. – 2011. – № 2. – С. 135–148 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2011_2_13.
5. Орлов С. Принципи місцевого самоврядування / С. Орлов // Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. – 2016. – Вип. 8. – С. 210–117 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/User/Downloads/1146-2586-1-PB%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/1146-2586-1-PB%20(2).pdf).
6. Стрілець Ю. Зарубіжний досвід забезпечення відповідальності представницьких органів місцевого самоврядування крізь призму місцевих виборів / Ю. Стрілець // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2011. – Вип. 1(8). – С. 295–303 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_01\(8\)/11suppmv.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_01(8)/11suppmv.pdf).
7. Малкіна Г. Інститути політичної відповідальності як елементи системи стримувань і противаг / Г. Малкіна // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Філософія. Політологія. – 2010. № 100. – С. 48–51 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/1/filosofija_politologija/articles/malkina-g-m-the-institutes-of-the-political-responsibility-as-an-element-of-che_16959.pdf.
8. Téséphore Ondo Les Fondements bibliques de la démocratie, 2016, 181 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://books.google.com.ua/books?id=ha8VDQAAQB-AJ&pg=PA128&dq=la+responsabilit%C3%A9+politique+es+et+hl=ru&sa=X&ved=0ahUKewjk_d358ezRAhUqG5oKHe1-AAUQ6AEILzAD#v=onepage&q=la%20responsabilit%C3%A9%20politique%20est&f=false.
9. Millard Eric La signification juridique de la Responsabilité politique. Ph. Ségur. Gouvernants, quelle responsabilité?

L'Harmattan, Logiques Juridiques [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00126322/document>.

10. Про політичну відповідальність в Україні : проект Закону України від 9 квітня 2010 р. № 6286 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37432.

11. Про політичну відповідальність в Україні : проект Закону України від 9 квітня 2010 р. № 6286 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37432.

12. Про політичну відповідальність в Україні : проект Закону України від 9 квітня 2010 р. № 6286 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=37432.

13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) від 7 травня 2002 р. № 8-рп/2002. Справа № 1-1/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02>.

14. Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 122 Конституції України, частини третьої статті 2 Закону України «Про прокуратуру» від 2 квітня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/na05d710-08>.

15. Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади (реєстр. № 2217а) : законопроект попередньо схвалено Верховною Радою України 31 серпня 2015 р. [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

16. Коліух В. Політична відповідальність у контексті децентралізації влади в Україні / В. Коліух // Соціально-гуманітарні науки. Український політичний науковий журнал. – 2016. – № 01 (09). – С. 112–121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://sp-sciences.io.ua/s2304953/kolyukh_valeriy_2016_political_responsibility_in_the_context_of_decentralization_of_power_in_ukraine_social_and_human_sciences_polish-ukrainian_scientific_journal_01_09_pp_112-121.

17. Wollman Hellmut La reforme de l'administration locale: entre changement et continuité. Une perspective comparatisme sur l'Angleterre, l'Allemagne, les pays Scandinaves, l'Espagne et la Hongrie. Annuaire 2008 des Collectivités Locales, Paris : CNRS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://amor.cms.huberlin.de/~h0598bce/docs/HW-2008-Reforme-Administration-locale.doc>.

18. La charte européenne de l'autonomie locale : la vérification d'une convergence entre l'évolution en Europe et en France [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.senat.fr/ct/ct07-01/ct07-01.html>.

19. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

20. Про статус депутатів місцевих рад : Закон України від 11 липня 2002 р. № 93-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93-15>.

21. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

22. Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища : Закон України від 09 лютого 2017 р. № 1848-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1848-19/paran23#n23>.